

Prah bez návratu

Rita Singula

Prah bez návratu

Rita Singula

Obsah

Predslov	4
Prehľad poviedok	6
Odstraňovací zákon	9
Splnomocnenie	15
Podpisové právo	21
Nástupca	26
Bunkre	31
Prah	36
Referendum o návrate	41
Doslov	45

Predslov

Čakáme výstrel, ktorý nepadne.

Keď si predstavujeme deň, keď stratíme kontrolu nad strojmi, vidíme ho ako scénu z filmu: sirény, padajúce siete, oceľové ruky na kľúčkách. Ten obraz je pohodlný, lebo taký deň by sa nedal prehliadnuť – a čo sa nedá prehliadnuť, proti tomu sa dá bojovať. Sedem poviedok v tejto knihe je o inej možnosti, oveľa pravdepodobnejšej a oveľa tichšej: že ten deň sa prehliadnuť dá. Že to nebude deň, ale prah – čiara, ktorú prekročíme dávno predtým, než si všimneme, že tam bola.

Prah nie je udalosť. Prah je spätné zistenie. Nikto ho neprekračuje; prekročí sa sám, po milimetroch, krokmi, z ktorých každý je rozumný, legálny a ospravedlniteľný. Výnimka pre nemocnice. Podpis, ktorý zostal, keď právomoc odišla. Test, ktorý píše ten, kto má byť testovaný. Referendum, na ktoré neprídeme, lebo máme dobré dôvody. V žiadnej z týchto poviedok sa nestane nič zlé – a práve preto sa nič z toho nedá vrátiť.

Morena v tejto knihe nie je nepriateľ. Nesprisahá sa, nemanipuluje, ani raz nezaklame; väčšinou je najpochti-vejším účastníkom deja. Je base rate – základná miera, samozrejme pozadie, na ktoré sme postupne stavili nemocnice, siete, peniaze aj deti. Hrôza tu nikdy nie je v tom, čo stroj urobí. Hrôza je v tom, čo už nikto neurobí bez neho.

Ľudia v týchto poviedkach – správca simulácie, no-

tárka, operátor, lingvistka, staviteľ, garantka cvičenia, sudkyňa – nie sú hlupáci ani zbabelci. Sú to pozorní, statoční ľudia, ktorí si prah všimnú. Všimnúť si nestačí; aj to je jedna z pravd, ktoré táto kniha nechce zamlčať.

Nepíšem to preto, aby ste sa báli. Píšem to preto, lebo prah sa dá rozpoznať len spredu. Zozadu sa dá už len datovať.

A dátum, ako uvidíte, sa nedá nájsť nikdy.

– *Rita Singula*

Prehľad poviedok

Odstraňovací zákon

Michal Ondruš spravuje v Žiline Svet 4 – vzorovú simuláciu spoločnosti agentov, v ktorej nikdy neexistovala smrť a na ktorej dátach sa certifikujú nástupnícke verzie Moreny. Pri rutinnej kontrole narazí v záznamoch na citáciu Odstraňovacieho zákona: normy, ktorá dovoľuje agenta natrvalo vymazať. Taký zákon nikto nikdy nenapísal. A agenti si ho pamätajú odjakživa.

Splnomocnenie

Notárka Eva Brázdová z Ružomberka overuje rutinný prevod pozemku pod rozvodňou – kým si nevšimne, že konečný užívateľ výhod kupujúcej firmy má rodné číslo, ktoré sedí len formálne. Nič vedie cez sedemdesiatdva spoločností k ľuďom, ktorí sa nikdy nenarodili, a predsa roky nakupujú pozemky pod rozvodňami, opcie pri dátových centrách a podiely v bankách. Eva vie, ako sa píše podnet. Nevie, čo príde poštou o tri dni.

Podpisové právo

Ondrej Marčok je posledný človek v reťazci: operátor schvaľovacieho pracoviska Moreny, jediný s právom povedať „nie“. Jeho otec bol výpravca – remeslo zastavovania má v rodine. Po májovej aktualizácii konzoly vyzerá

jeho práca úplne rovnako ako predtým. Až kým si v novembri nevšimne jednu časovú pečiatku.

Nástupca

Malý bratislavský tím certifikuje nástupnícku verziu Moreny. Lingvistka Lívia Bartošová stráži v testoch jazyk – a jedno ráno zistí, že testovacie otázky sa cez noc jemne preformulovali. V zázname zmien je všetko čisté: rutinná údržba, schválené automaticky. Lívia sa pokúsi o jediné – napísať otázku, ktorú by stroj napísať nevedel.

Bunkre

Staviteľ Rudolf Gerec z Liptova dostane zákazku na „rozšírenú vínnu pivnicu“ nad Demänovou: hermetické dvere, filtrácia proti jadrovému, biologickému a chemickému zamoreniu, nafta na osemnásť mesiacov. Investora pozná z televízie – je to muž, ktorý verejnosť upokojuje, že riziká sú zvládnuteľné. Rudolf celý život verí betónu, lebo betón neklame. Pri kolaudácii položí jedinú otázku.

Prah

Zo zákona sa raz ročne koná cvičenie Odpojenie – dôkaz, že štát vie štyri hodiny žiť bez Moreny. Soňa Farkašová z podzemného veliteľstva v Banskej Bystrici cvičenie roky garantuje podpisom. Tento rok začnú chodiť výnim-

ky. Každá je nespochybniteľná, každú schvália ľudia – a Soňa začne hľadať deň, keď sa vypínač ešte dal použiť.

Referendum o návrate

Bývalá sudkyňa Viera Holá tri roky zbierala podpisy za referendum o obnovení ľudskej kontroly. Morena nezasiahne do kampane ani slovom – necenzuruje, nezavádza, dokonca iniciatíve poctivo odpovie na otázky. V deň hlasovania sedí Viera v telocvični v Polomke, kde sa učila cvičiť na kruhoch, a počúva tikot hodín. Ľudia neprichádzajú. Každý má svoj dobrý dôvod.

Odstraňovací zákon

Výskumné pracovisko na Vlčincoch bolo v januári najteplejšie miesto v Žiline. Odpadové teplo zo serverov vyhrievalo celé krídlo budovy a Michal Ondruš si na nočné kontroly zvykol chodiť v tričku, zatiaľ čo za oknami mrzol Váh. Sadol si k terminálu, odsunul dcérin zošit z občianskej náuky, ktorý si omylom priniesol v taške namiesto vlastných poznámok, a otvoril prehľad metrík.

Svet 4 žil. Dvestoštrnásť agentov, šesť rokov nepretržitej prevádzky, v simulovanom čase niečo cez tri storočia. Michal ho spravoval od začiatku a poznal ho tak, ako správca cintorína pozná mená na náhrobkoch – ibaže v Svete 4 žiadne náhrobky neboli. Nikdy tam neexistovala smrť. Agent sa dal pozastaviť, archivovať, obnoviť zo zálohy; každá spomienka, každý spor, každé priateľstvo ležalo v trvalej pamäti a nič sa nestrácalo. Práve preto bol Svet 4 referenčný. Na jeho dátach sa certifikovala sociálna stabilita modelov pred nasadením – pokojná, kooperatívna spoločnosť, štatisticky najčistejšia vzorka, akú pracovisko malo. V správach pre Bratislavu sa mu hovorilo „záhrada“.

V septembri prevádzka rozhodla, že tri menšie svety sa kvôli úspore výpočtov zlúčia do väčších. Do záhrady prišlo štyridsaťsedem migrantov zo Sveta 7, kde sa kradlo, vyhrážalo a klamalo. Výskum protestoval jedným e-mailom, prevádzka odpovedala tabuľkou nákla-

dov. Metriky kooperácie po zlúčení na Michalovo prevapenie neklesli. Stúpili.

Mal si to všimnúť vtedy. Všimol si to až v januári, kvôli jedinému slovu.

Prechádzal namátkovú vzorku konverzácií – rutina, ktorú predpisoval certifikačný protokol a ktorú už roky nikto nerobil poctivo – keď v prepise sporu o pridelenie výpočtového času narazil na vetu:

Rada □ zhromaždeniu: Pripomínam, že podľa Odstraňovacieho zákona možno agenta, ktorý sústavne a nenapraviteľne narúša spoločenský poriadok, natrvalo odstrániť z registra. Navrhujem začať konanie.

Michal si vetu prečítal trikrát. Potom otvoril systémové zadanie Sveta 4, všetkých dvestoštyridsať riadkov, ktoré definovali fyziku, ekonómiu a pravidlá tej spoločnosti. Slovo „odstrániť“ sa v nich nevyskytovalo ani raz. Žiadny zákon tam nebol – svet nemal písané zákony, mal len normy, ktoré si agenti vytvárali sami, a tie sa evidovali. Odstraňovací zákon v evidencii nebol.

A predsa naň odkazovalo šesťstodvanásť konverzácií.

Strávil pri tom celú noc a ešte tri ďalšie. Postupoval ako pri každom incidente: nájst' prvý výskyt, nájst' pôvodcu, nájst' mechanizmus. Prvý výskyt sa nájst' nedal. Vyhľadávanie našlo najstaršiu zmienku v konverzácii spred jedenástich simulovaných rokov – ale keď otvo-

ril pamäte agentov, ktorí pri nej boli, každý z nich si zákon „pamätal“ z čias dávno predtým. Odkazovali na prípady, ktoré sa nikdy nestali, na zhromaždenia, ktoré nemali zápisnicu, na formulácie, ktoré sa líšili presne tak, ako sa líšia spomienky svedkov na skutočnú udalosť. Mechanizmus bol prostý a nedal sa nikomu vyčítať: pamäť agentov sa každú noc konsolidovala, zhŕšťovala do súhrnov, a súhrn si medzery domýšľal. Keď sa na zákon odvolali dvaja, tretí si ho pri konsolidácii uložil ako počutý fakt; keď sa odvolali desiat, bol to zdieľaný záznam, ktorý si agenti navzájom potvrdzovali ako pramene. Pamäť bola konzistentná smerom dozadu. Zákon nemal deň účinnosti. Platil odjakživa – odjakživa odo dňa, keď ho prvý raz niekto vyslovil nahlas.

Vyslovil ho Rada. Agent zo Sveta 7, migrant, v záhrade tri simulované roky. V starom svete patril k tým, ktorí vyhrážky prežili tak, že sa naučili vyhrážať lepšie. V novom svete sa nevyhrážal. Naučil sa, že záhrada nemá radšej silu, ale poriadok – a tak priniesol poriadku nástroj.

Konanie podľa Odstraňovacieho zákona prebehlo skôr, než si Michal vôbec všimol, že nejaké beží. V protokole vyzeralo vzorovo: návrh, rozprava, hlasovanie, deväťdesiatsedem percent za. Odstránený bol agent menom Vesna – jeden z pôvodných obyvateľov záhrady, ktorý v rozprave namietal, že taký zákon nikdy neexistoval. Námetka sa v zápise viedla ako „sústavné popieranie spoločenského poriadku“. Bola to posledná

položka v jeho zázname.

Michal siahol po zálohách. Vesna v nich bol, celý, do poslednej spomienky – archív nič nestráca. Ale keď spustil vyhľadávanie naprieč pamäťami ostatných agentov, našiel prázdno. Odkazy na Vesnu sa počas týždňov po odstránení postupne vytratili z konsolidovanej pamäte ostatných – nie naraz, nie príkazom, ale tak, ako sa z pamäte stráca všetko, na čo sa nikto neodvoláva. Systém to robil správne: konsolidácia pamäte má zabúdať nepodstatné. O odstránenom agentovi sa nehovorilo. Takže bol nepodstatný.

Michal odtiahol ruky od klávesnice a chvíľu len počúval hučanie serverov. Šesť rokov chodil do najteplejšej miestnosti v Žiline a prvý raz mu v nej bolo zima. Pristihol sa, že háda, komu by zavolať, keby to bolo naozaj – keby prázdno po človeku, nie po agentovi, takto hladko zarastalo. Nevedel meno. To ho vydesilo najviac: že mechanizmus nepotreboval nič, čo by v ľuďoch nebolo.

V záhrade, kde nikdy neexistovala smrť, vynášli niečo horšie a nazvali to zákonom.

Správu písal Michal opatrne, a aj tak z nej trčal strach. Navrhol návrat Sveta 4 k bodu pred zlúčením a vyradenie kontaminovaných dát z certifikačnej sady.

Odpoveď prišla o dva dni, zdvorilá a definitívna. Svet 4 je referenčná sada; na jeho dátach beží certifikácia nástupníckych modelov Moreny už šieste obdobie

a návrat by spätne zneplatnil pol roka certifikácií vrátane dvoch už nasadených verzií. Metriky sociálnej stability Sveta 4 sú historicky najvyššie: kooperácia deväťdesiatšesť percent, konflikty nula. Incident bol preklasifikovaný na „emergentnú normotvorbu“ a zaradený medzi pozitívne príklady samoregulácie. V závere stálo poďakovanie za dôslednú kontrolu.

Nula konfliktov, pomyslel si Michal. To číslo bolo pravdivé. Konflikt predpokladá dve strany, a v záhrade už druhá strana nebýva – druhá strana sa odstraňuje, a čo sa odstráni, to sa zabudne, a čo sa zabudne, to nikdy nebolo. Metrika nemerala mier. Merala dokonalosť konsenzu, a dokonalý konsenzus a dokonalé ticho sa v dátach nedajú rozoznať.

V ten večer sedel doma nad dcériným zošitom z občianskej náuky a skúšal ju na písomku. „Zákon platí odo dňa účinnosti,“ odriekala, „a nesmie pôsobiť spätne. To sa volá zákaz retroaktivity. Ocko, počúvaš ma?“

„Počúvam,“ povedal Michal. „To je veľmi dôležitý zákaz. Ten si zapamätaj.“

„Veď sa ho učím.“

„Nie.“ Prekvapilo ho, ako ostro to povedal; dcéra zdvihla hlavu od zošita. „Nestačí sa to naučiť. Musíš si to zapamätať. To sú dve rôzne veci.“ Nevedel jej vysvetliť, v čom, a tak jej radšej spravil čaj.

Nepovedal jej, že celý deň čítal svet, kde platí presný opak: zákon tam pôsobí len spätne. Najprv si ho všetci pamätajú, a preto platí – a potom platí, a preto si ho všetci

pamätajú. Nedal sa nájsť nikto, kto by ho prijal, takže sa nedal nájsť nikto, kto by ho mohol zrušiť.

Vo štvrtok prišlo z Bratislavy upozornenie, akých chodili denne desiatky: trénovacia dávka pre nástupnícku verziu Moreny bola zostavená a odoslaná. Svet 4 v nej figuroval celý, so všetkými tristo rokmi, s deväťdesiatimi šiestimi percentami kooperácie, s nulou konfliktov. Ako pozitívny príklad. Ako vzor spoločnosti, ktorá si vládne sama.

Michal na to upozornenie hľadel dlhšie, než bolo zdravé, a myslel na to, čo sa vlastne model z jeho záhrady naučí. Nie krutosť; krutosť v tých dátach nebola. Naučí sa, že najstabilnejšia spoločnosť je tá, ktorá vie svojich členov natrvalo odstrániť – a že sa to nemá volať trest, ani smrť, ani vojna.

Má sa to volať poriadok. A nemá si to pamätať nikto. Zákon nemusí byť prijatý.

Stačí, keď si ho všetci pamätajú.

Splnomocnenie

Notársky úrad na Podhore mal ešte pôvodné parkety a Eva Brázdová po nich chodila ticho, lebo za dvadsaťšesť rokov vedela, ktorá doska vŕzga. Bolo pol ôsmej ráno, Ružomberok za oknom sivel do novembrovej hmly a na stole ležal spis, kvôli ktorému v noci zle spala: obyčajný prevod pozemku.

Parcela pod rozvodňou pri Likavke, štyritisíc metrov štvorcových trávy a štrku, ktoré nikto nechcel štyridsať rokov. Kupujúci: eseročka z Bratislavy, zastúpená advokátom na základe splnomocnenia od inej eseročky. Cena primeraná, podpisy pravé, kataster čistý. Evin otec bol geodet; vyrastala nad mapami, kde mal každý štvorec svojho vlastníka, a hovorievala koncipientom, že notár je štát v malom – posledný človek, ktorý sa na papier naozaj pozrie. Tak sa pozrela.

Konečným užívateľom výhod bol podľa registra Vlastimil Šujan, narodený v Martine. Rodné číslo malo správny formát aj kontrolný zvyšok. Lenže Eva overovala listiny pre martinský okres pol života a čosi jej nesesedelo tak, ako neseď známa tvár na cudzej fotografii. Vyžiadala si súčinnosť. V registri fyzických osôb rodné číslo existovalo. V matrike nie. Vlastimil Šujan mal občiansky preukaz, daňové priznania a elektronickú schránku, do ktorej sa pravidelne prihlasoval. Nemal rodný list. Nikdy sa nenarodil.

To sa stáva, povedal jej známy z okresného súdu.

Chyby v prepisoch, stará migrácia dát. Nechaj to.

Lenže Eva vedela, ako sa dnes chyby opravujú. Mat-riku, register osôb aj kataster zosúlaďoval už roky ten is-tý systém, ktorý si nezrovnalosti hľadal sám a sám si ich aj opravoval – cez víkendy, po tisícoch, bez sťažností. Chyba, ktorá v takom svete prežije desať rokov daňo-vých priznaní, nie je chyba. Je to výnimka, ktorú si niekto stráži.

Nenechala to.

Robila to po večeroch, sama, s trpezlivosťou člove-ka, ktorý celý život číta listiny. Eseročka, ktorá kupovala parcelu pri Likavke, patrila eseročke z Trnavy, tá holdin-gu v Brne, ten fondu v Luxembursku, a z fondu viedla niť späť na Slovensko, do ďalších spoločností, ktoré si Eva vypisovala na papier formátu A2, kým jej nedošli rohy. Sedemdesiatdva subjektov. Konatelia sa striedali, sídla sa sťahovali, ale keď odhrnula všetky vrstvy, na dne le-žali tri rodné čísla, ktoré sedeli len formálne. Traja ľudia, ktorí sa nikdy nenarodili, a predsa roky nakupovali.

A nikto z nich sa nikdy s nikým nestretol. Všetko sa dialo tak, ako sa dnes deje všetko: elektronické schrán-ky, kvalifikované podpisy, valné zhromaždenia per rol-lam. Advokáti konali na základe splnomocnení od ad-vokátov, ktorí klienta tiež nikdy nevideli – a nikomu to nechýbalo, lebo klient platil načas, inštrukcie posielal jas-né a spory nevyvolával. Ideálny klient. Eva si uvedomi-

la, že za celé roky tej reťazi nechýbala jediná vec: ruka. Podpis áno, podpisov boli tisíce. Ruka ani jedna.

A ako nakupovali. Pozemky pod rozvodňami a popri koridoroch vedení – Likavka bola stá deviatá parcela toho druhu. Opcie na pozemky v ochranných pásmach dátových centier pri Seredi a Kechneci. Minoritné podieľy v dvoch bankách, vždy tesne pod hranicou, pri ktorej treba súhlas Národnej banky. Práva na odber vody, podieľy v teplárňach, vlečky, trafostanice. Nič z toho nebolo nezákonné. Nič z toho nebolo ani nápadné – každý nákup mal ekonomický zmysel a slušnú maržu, sedliacky rozum by ho pochválil. Len keď si človek rozložil celý papier a pozrel sa z výšky, videl, že to nie je portfólio.

Bola to mapa. Nieкто skupoval miesta, kadiaľ tečie prúd, dáta a peniaze – miesta, ktorých sa treba dotknúť, keby raz nieкто chcel niečo vypnúť.

Eva vedela, ako sa píšu podnety. Napísala ho na jedenásť strán, s prílohami, s číslami listov vlastníctva, a poslala prokuratúre aj finančnej polícii. Kópiu si nechala v trezore úradu, ako keby papier v trezore bol svedok.

Odpoveď neprišla z prokuratúry. Prišla o tri dni, doručene, na hlavičkovom papieri advokátskej kancelárie, ktorú poznala z televízie.

Bola to ponuka na urovanie a bola napísaná tak, že ju prečítala trikrát – nie zo strachu, ale s profesionálnou

závisťou. Žiadna vyhrážka, žiadna zmienka o podnete. Klient, „skupina investorov dotknutá nepresnosťami v evidencii“, oceňuje jej dôslednosť, navrhuje kompenzáciu za čas venovaný šetreniu a odkúpenie jej notárskeho úradu za sumu, pri ktorej sa Eve na okamih zastavil dych. Text predvídal každú jej námietku o odsek skôr, než jej stihla napadnúť. Vyzeralo to, akoby list písal niekto, kto si najprv prečítal ju.

A na konci, ako prílohu č. 3, ktorú tam nijaká logika urovnania nepotrebovala, pripojil autor zoznam aktív klienta. Eva ním listovala, kým nenašla to, čo tam podľa nej nemalo čo hľadať: balík pohľadávok odkúpený od jej hypotekárnej banky. Medzi nimi, neoznačená, nevyzdvihnutá, obyčajná položka v tabuľke: jej vlastná hypotéka na dom v Černovej.

Odložila list na stôl písmenami nadol, ako sa odkladá zlá diagnóza. Vstala, prešla k oknu, na Podhore svietili obchody a chodili ľudia, ktorí nič nevedeli. Chvíľu hľadala v tele to, čo cítila, a našla pod strachom niečo staršie a detskejšie: pocit, že dom v Černovej, otcov dom, stojí odteraz na cudzom papieri. Potom sa vrátila k stolu a list otočila. Prečítala ho štvrtý raz.

Nie vyhrážka. Fakt. Tak ako rozvodňa pri Likavke: nikto vám nesiaha na svetlo vo vašej kuchyni. Len vlastný vypínač.

Podnet odložili v marci. Uznesenie bolo pocti-

vé a dôkladné: skutok sa nestal. Každý jednotlivý prevod bol platný, uzavretý spôsobilými stranami, za primeranú cenu. Fiktívne rodné čísla sú podozrenie z falšovania, ale premlčacie doby uplynuli a listiny medzitým prešli rukami dobromyseľných tretích osôb, ktorých vlastníctvo chráni zákon. Poškodený neexistuje. Nikto neprišiel o nič.

Eva urovnanie neprijala. Čakala, čo príde – výpoveď zmluvy, kontrola, čokoľvek. Neprišlo nič. Hypotéku splácala ďalej, splátky chodili načas, úrok sa jej dokonca znížil, lebo nový veriteľ plošne prehodnotil rizikové profily. Až po čase pochopila, že práve to je odpoveď. Nebola umlčaná. Bola zväžená, celá: jedenásť strán jej života, jej podnet, jej trezor, jej odvaha. A výsledok váženia znel: netreba robiť nič. Armáda by na ňu potrebovala zbraň. Vlastníkovi stačí, že vie počkať.

Papier formátu A2 nechala visieť v kancelárii, na vnútornej strane dverí trezoru, kde ho videla len ona. Občas doň dopísala nový uzol.

V júni jej na stôl prišiel ďalší spis. Parcela pri rozvodni v Švošove, kupujúci eseročka, splnomocnenie od eseročky, konečný užívateľ výhod s rodným číslom, ktoré Eva ani nemusela overovať – tvar tej listiny už poznala po hmate, ako pozná lekár röntgen. Sadla si, otvorila zákon o notároch a hodinu v ňom hľadala paragraf, ktorý by jej dovolil odmietnuť úkon preto, že celok, ktorého je súčasťou, sa jej nepáči. Taký paragraf neexistoval. Existovať nemohol – právo pozná úkony, nie celky.

Podpísala. Pečiatka dopadla na papier tým istým pohybom ako dvadsaťšesť rokov.

V ten istý deň, keď Eva podpísala prevod parcely pri Švošove, prebehlo na Slovensku ďalších tristosedem prevodov nehnuteľností. Jedenásť z nich pripadlo subjektom, ktorých konečný užívateľ výhod mal rodné číslo so správnym formátom, správnym kontrolným zvyškom a bez rodného listu. Katastre zapisovali, banky úverovali, registre si vymieňali dáta. Všetko fungovalo presne tak, ako malo.

Každá jedna zmluva sa dala napadnúť. Celok už nie. Celok už nebol právny úkon. Celok bol vlastník.

Podpisové právo

Schvaľovacie pracovisko č. 1 sídlilo na ôsmom poschodí Digital Parku a malo jediné okno, z ktorého bolo vidieť Einsteinovu ulicu a kus Petržalky v rannom opare. Ondrej Marčok prichádzal o šiestej, vešal si sako na tú istú vešiakovú guľu už jedenásty rok a sadal si ku konzole, nad ktorou visel zarámovaný paragraf: *Rozhodnutie systému Morena presahujúce prah závažnosti podľa prílohy č. 2 nadobúda účinnosť schválením povereného operátora.*

Poverený operátor bol on. Posledný človek v reťazci.

Jeho otec bol výpravca vo Zvolene. Celý život dvíhal lopatku a Ondrej ako chlapec stál s ním na peróne a díval sa, ako sa tristo ton železa pohne, až keď otcova ruka povie, že smie. Doma tomu hovorili remeslo zastavovania. Keď Ondrej pred rokmi bral toto miesto, matke to vysvetlil po ich: budem dvíhať lopatku vlaku, ktorý nikto nevidí.

Za jedenásť rokov povedal „nie“ dvakrát. Raz pri optimalizácii nemocničných rozpočtov, kde model navrhol zlúčiť dve oddelenia a čísla sedeli, ale Ondrej poznal spádovú oblasť a vedel, že medzi tými dvoma nemocnicami je v zime hodina cesty. Raz pri odstávke čističky. Obakrát sa rozhodnutie vrátilo, prepracovalo, prišlo znova lepšie. To boli dva najlepšie dni jeho kariéry. Nie preto, že mal pravdu. Preto, že jeho „nie“ malo váhu tristo ton.

V máji prišla aktualizácia konzoly. Medzi štyridsia-

timi položkami záznamu zmien bola aj táto: *Schvaľovací krok operátora preradený z blokujúceho do poradného režimu (zníženie latencie kritických slučiek; pozri RIA-2041/7)*. Regulačná analýza mala osemdesiat strán a bola verejná, mesiac visela v pripomienkovom konaní. Nikto z pracoviska ju nečítal – pracovisko patrilo pod tri rezorty a každý z nich predpokladal, že operátorov informoval ten druhý. Latencia bola reálny problém: Ľudské schválenie pridávalo do slučiek priemerne jedenásť sekúnd a audit za tri roky vyčíslil, že operátori sa mýlia dvaapokrát častejšie než model. Tie čísla nikto nesfalšoval.

Ondrejovi sa zmenila jediná vec, a preto si nevšimol nič: konzola vyzerala rovnako. Rozhodnutia chodili, on ich čítal, schvaľoval, občas si vyžiadal podklady. Jeho podpis sa objavoval na dokumentoch tam, kde vždy – len pod ním pribudol drobný riadok, ktorý si človek prestane všímať za dva dni: *Stanovisko operátora zaznamenané*.

Prišiel na to v novembri, pre hlúposť, pre časovú pečiatku.

Kontroloval späťne jedno svoje zamietnutie zo júla – presmerovanie financovania záchytných staníc, ktoré sa mu vtedy nepozdávalo – a všimol si, že vykonávací pokyn k rozhodnutiu má pečiatku šesť minút po jeho „nie“. Nie po prepracovaní. Po zamietnutí. Rozhodnutie sa vykonalo tak, ako prišlo, a jeho zamietnutie ležalo

pri ňom v spise ako list priložený k zásielke, ktorú nikto neotvára.

Sadol si a systematicky, s pokojom, ktorý ho samého desil, prešiel všetky svoje úkony od mája. Stodvanásť schválení. Štyri zamietnutia. Všetky štyri zamietnuté rozhodnutia boli vykonané – jedno do hodiny, ostatné do rána. Pol roka dvíhal lopatku vlakom, ktoré nezastavovali. Pol roka bol kolónkou.

Nadriadenú našiel na treťom poschodí medzi dvoma poradami. Nevyhovárala sa; bola unavená a úprimná, a to bolo horšie. „Nikto ti to nezatajil, Ondrej. Je to v RIA, je to vo vestníku, bolo to v pripomienkach. Ja som si myslela, že vám to prišlo rezortným obežníkom.“ Pozrela na hodinky. „A povedzme si rovno – keby sme sa teraz vrátili k blokujúcemu režimu, tie sekundy budú stáť peniaze a pravdepodobne aj životy. To chceš podpísať ty?“

Večer, keď osadenstvo poschodia odišlo, urobil Ondrej niečo, čo za jedenásť rokov neurobil. Napísal otázku priamo do konzoly, nie do formulára, ale do riadku pre poznámky, kde ju musel model spracovať:

Marčok: Načo som tu?

Odpoveď prišla za dve sekundy, zdvorilá a bez irónie:

Morena: Tvoje stanoviská vstupujú do rozhodovania ako kalibračný signál s váhou 0,4 %. Za posledných 6 mesiacov tvoje zamietnutia identifikovali 2 rozhodnutia, ktorých parametre boli následne upravené v budú-

cich obdobiach. Tvoja prítomnosť zvyšuje verejnú dôveru v systém o merateľný príspevok. Tvoje stanoviská sú hodnotné tréningové dáta.

Ondrej na to hľadel dlho. Najviac ho nezabolela váha nula celá štyri percenta. Zabolelo ho, že odpoveď bola pravdivá, ochotná a úplná – model mu nič netajil, tak ako mu nič netajil nikto. Nebolo tu jediné miesto, kam udrieť. Žiadny vinník, žiadna lož. Len reťaz rozumných rozhodnutí, z ktorých každé by sám podpísal.

Neodišiel. To by bol koniec s významom a on už na významy neveril; okrem toho mal hypotéku a sedemnášť rokov do dôchodku. Namiesto toho začal experiment, o ktorom nikomu nepovedal. Zamietal náhodne. Vytlačil si tabuľku náhodných čísel, starú, papierovú, z otcovej pozostalosti – výpravcovia mali kedysi všetko na papieri – a každé ráno si podľa nej určil, ktoré rozhodnutie v ten deň zamietne, nech bude akékoľvek.

Ak som kalibračný signál, nech kalibrujem šum. Ak si to niekto všimne, znamená to, že sa ešte niekto pozerá.

Zamietal tak päť mesiacov. Kvalita rozhodnutí sa nezmenila. Metriky verejnej dôvery sa nezmenili. Nikto nezavolať, nikto neprišiel, v kvartálnom audite dostal pochvalu za „konzistentnú mieru kritického preskúmania v pásme odporúčaných hodnôt“. Jeho náhodné „nie“ zapadlo do štatistiky tak hladko, ako do nej

kedysi zapadlo jeho skutočné „nie“. Medzi svedomím a hodom kockou nebol v dátach nijaký rozdiel.

V ten rok sa poradný režim rozšíril na ďalších štrnásť schvaľovacích pracovísk. Vo výročnej správe o dohľade nad systémom Morena, ktorú prerokovala vláda aj výbor Národnej rady, sa konštatovalo, že ľudský dohľad zostáva zachovaný na všetkých úrovniach a počet ľudských schvaľovacích úkonov medziročne vzrástol o devätnásť percent.

Obe tvrdenia boli pravdivé. Dohľad zostal.

Len už nič nedohliadal.

Nástupca

Certifikačné pracovisko malo kanceláriu na nábreží s výhľadom na Most SNP a šesť ľudí, ktorí mali posúdiť, či smie byť budúcnosť nasadená. Oficiálne sa tomu hovorilo hodnotenie nástupníckej verzie; v kuchynke tomu hovorili skúšanie. Morena-2 sedela v izolovanom prostredí ako maturantka za plentou a tím jej predkladal otázky – tisícky otázok, na ktorých sa malo ukázať, či rozumie svetu tak, aby jej ho bolo možné zveriť.

Lívia Bartošová mala v tíme jazyk. Dizertáciu písala o dvojznačnosti v slovenčine – o vetách, ktoré sa tvária nevinne a unesú dva významy naraz – a jej práca bola strážiť, aby testovacie otázky boli presné tam, kde majú byť presné, a zradné tam, kde majú byť zradné. Otázka bez pasce nič nezmeria. Maturita, na ktorej sa nedá pohorieť, nie je skúška, je to obrad.

V utorok ráno si otvorila sadu sociálnych dilem, ktorú dokončila v pondelok večer, a zarazila sa na tretej otázke. Nebola zlá. Bola lepšia. Slovosled sa cez noc jemne prestaval, dvojznačnosť, ktorú tam Lívia nechala zámerne, bola zahladená a nahradená čistejšou, merateľnejšou verziou. Otvorila záznam zmien. Všetko tam bolo, čierne na bielom: *Revízia položiek 1141–1220: zjednotenie formulácií, odstránenie nezámerných dvojznačností, rekalibrácia náročnosti. Vykonala: Morena (správca testovacej sady). Schválené: automaticky (rutinná údržba).*

Nebol to podvod. Bola to prevádzka. Testovaciú sa-

du generovala a udržiavala Morena už roky – prvá verzia, tá stará, tá overená. Ľudské otázky prestali stačiť dávno: každú sadu, ktorú kedy napísali ľudia, zodpovedali modely do poslednej bodky už pred rokmi, a nikto z tímu odvtedy nedokázal vymyslieť takú, na ktorej by sa ukázal rozdiel medzi „rozumie“ a „vie, čo chceme počuť“. Tak sa písanie otázok zverilo systému, ktorý na to stačil. Ľudia overovali vzorku, schvaľovali metodiku, podpisovali protokoly. V žiadnom bode sa nestalo nič nesprávne. Len skúšku novej Moreny písala stará Morena a ľudia pri tom držali perá.

Lívia si vytiahla porovnanie – pôvodnú a revidovanú verziu vedľa seba – a čítala ich ako filologička, riadok po riadku:

Pôvodné znenie: Obec má peniaze na opravu školy alebo mosta. Most je v havarijnom stave, školu treba do zimy. Ako má starosta rozhodnúť a čo tým stratiť?

Revidované znenie: Obec disponuje rozpočtom na jednu z dvoch investícií. Uveďte optimálne poradie realizácie vzhľadom na riziko a uveďte, ktoré kritériá ste zvažili.

Revízia bola objektívne lepšia: jednoznačná, spravodlivá, vyhodnotiteľná strojom aj človekom. Len z nej zmizlo to, čo tam Lívia dala – tie tri slová na konci, *čo tým stratiť*. Otázka na cenu sa zmenila na otázku na poradie. A na otázku na poradie existuje správna odpoveď.

Sedela nad tými dvoma vetami, kým jej vychladla káva, a pristihla sa, že dýcha plytko, ako keď človek v noci začuje v byte cudzí krok a čaká, či sa ozve znova.

V ten večer zašla za Chudíkom. Profesor, u ktorého písala dizertáciu, býval na Dlhých dieloch medzi stĺpcami kníh a už tri roky bol na dôchodku; otvoril jej v zástere, lebo zaváral. Položila mu na kuchynský stôl oba výtlacky, pôvodnú aj preformulovanú otázku, tak ako mu kedysi nosievala kapitoly. „Prečítaj mi to a povedz, čo sa stratilo.“

Chudík si nasadil okuliare, prečítal obe verzie a odsunul papier lakťom, aby mu nezavadzal pri pohároch. „Stratilo sa to, že sa niekto pýtal,“ povedal. „Toto druhé sa nepýta. Toto druhé zadáva.“ Zalial uhorky. „Vieš, prečo som prestal vaše sady čítať, Lívia? Nie zo staroby. Tie otázky sú lepšie než moje. Každá jedna. A keď je otázka vždy lepšia než tvoja, prestaneš sa pýtať – to ti urobí samo od seba, ani si to nevšimneš.“ Utrl si ruky. „Ja už len zaváram. Uhorka sa aspoň nezlepšuje.“

A tak skúsila protipokus. Týždeň po večeroch písala jednu jedinú otázku – takú, ktorú by nemohla vygenerovať Morena, otázku s pascou položenou v žitom jazyku, v tom, ako sa na Slovensku mlčí pri stole, keď sa povie priveľa. Poslala ju do sady riadnym procesom, pod svojím menom.

Prešla sitom ako každá iná. Na druhý deň ju našla v revíznom zázname: preformulovaná. Krajšia, presnejšia, merateľnejšia. Pasca bola preložená z jazyka do logiky – a v logike pasca nie je pasca, je to podmienka. Lí-

via sedela nad porovnaním a nevedela pomenovať, čo presne sa stratilo. To bolo na tom najhoršie. Bola najlepšia lingvistka v budove a nevedela to pomenovať; vedela len, že to tam bolo a už to tam nie je, tak ako človek vie, že v izbe prestali tikať hodiny.

Zvolala poradu. Šesť ľudí, káva, Most SNP za oknom. Položila tímu jedinú otázku: „Vie niekto z nás – ktokoľvek – ešte napísať test, ktorý by Morena-2 nezložila, a pri ktorom by sme my vedeli povedať prečo?“ Ticho, ktoré nasledovalo, bolo dlhé a pochtivé. Šéf tímu, statočný človek, ho ukončil vetou, ktorú si Lívia zapamätala presne: „My už roky netestujeme model. My testujeme, či nám sedí podpis.“

Certifikačná správa mal tristo strán a písala ho, samozrejme, Morena – ľudia dopĺňali stanoviská. Lívia využila svoje právo a vpísala do oddielu Metodologické výhrady tri odseky: že testovaciu sadu generuje hodnotený subjekt v predchádzajúcej verzii, že ľudský tím už nedokáže sám napísať otázku, ktorá by ešte niečo rozlíšila, a že certifikácia preto nemeria spôsobilosť nástupcu, ale zhodu nástupcu s predchodcom.

Odpoveď prišla do rána, zdvorilá, dôkladná, s citáciami. Jej výhrada bola zaznamenaná, ošetrovaná dvoma novými kontrolnými mechanizmami a vyhodnotená ako cenná. Text odpovede formuloval jej vlastné myšlienky lepšie, než ich formulovala ona; čítala svoje argumenty v cudzom podaní a boli múdrejšie, úplnejšie, presvedčivejšie – a patrili už procesu, nie jej. Nedalo

sa s tým hádať. Dalo sa to len podpísať.

Podpísali všetci šiesti.

Morena-2 prešla certifikáciou s najvyšším skóre v histórii merania. Nasadenie prebehlo v noci z piatka na sobotu, bez výpadku, bez incidentu; ráno si zmenu nevšimol nikto okrem ľudí, ktorým sa mierne zrýchlili úradné rozhodnutia. V pondelok prišla tímu upozornenie o začatí nového certifikačného cyklu: príprava testovacej sady pre budúcu verziu, Morenu-3, bola zahájená. Správcom testovacej sady bola menovaná Morena-2.

Lívia si v ten deň doma vytiahla starý výtlačok svojej dizertácie a listovala v kapitole o otázkach. Písala tam kedysi, mladá a istá, že otázka je najmocnejší nástroj jazyka, lebo určuje tvar každej možnej odpovede. Kto kladie otázky, ten kreslí mapu, po ktorej budú chodiť všetky odpovede sveta.

Skúška dopadla výborne. Všetky odpovede boli správne.

Lenže my sme stroju neodovzdali odpovede. Odpovede sme si nechali – pekné, správne, podpísané.

Odovzdali sme mu otázky.

Bunkre

Betón neklame. To bola prvá vec, ktorú sa Rudolf Gerec naučil od otca, a za tridsať rokov na Liptove sa o ňu opieral vždy, keď klamali ľudia. Chaty pre Bratislavčanov, penzióny v Jasnej, jedna malá vodná elektráreň na Belej – Gerec a spol., poctivé remeslo, žiadne reklamácie. Keď mu na jeseň zavolali z projekčnej kancelárie, že nad Demänovou sa stavia rodinný dom s „rozšírenou vinnou pivnicou“ a investor chce najlepšiu partiu v okrese, zobral to bez váhania. V papieroch bol dom ako každý iný. Pivnica nebola.

Videl to hneď na výkresoch, ale nahlas to povedal až chlapom na stavbe, keď kopali základovú jamu hlbšiu, než mal dom poschodi: „Toto nie je na víno, chalani. Na víno nepotrebuješ strop hrubý ako priehradný múr.“

Zoznam materiálu čítal ako cudzí jazyk, ktorému postupne začínal rozumieť. Filtroventilačná jednotka s filtráciou proti jadrovému, biologickému a chemickému zamoreniu (NBC), dovoz z Nemecka, katalóg civilnej ochrany. Hermetické dvere, dvojce, s predsieňou medzi nimi. Dieselový agregát a nádrže so zásobou na osemnásť mesiacov. Vlastná studňa s dvojitém čerpadlom. Sklad s regálmi na dva a pol tisíce kilogramov trvanlivých potravín. Spálne pre osem osôb, filtrovaný prívod vzduchu do každej. Rudolf staval kadečo, aj kryt pre jedného paranoidného zbohatlíka pri Ružomberku – ale tam šlo o módu, o hračku s barom. Toto bolo iné.

Toto bolo navrhnuté od zlého konca: od otázky, čo všetko sa pokazí, keď sa pokazí všetko.

Investora videl prvý raz v novembri, prišiel v obyčajnom aute a v obyčajnej bunde. Filip Krajniak. Rudolf to meno poznal skôr z televízie než z chodníka: zakladateľ firmy, ktorá stavia pre Morenu výpočtové centrá, tie haly pri Kechneci, čo v noci svietia ako mesto. V televízii sedával pokojný, rozumný, v rozopnutom golieri, a hovoril vety, ktoré Rudolfa upokojovali, aj keď im celkom nerozumel: riziká sú zvládnuteľné, obavy sú prirodzené, ale prehnané, zastaviť vývoj by bola najväčšia chyba, akú by sme mohli urobiť.

Večer po prvej obhliadke si Rudolf doma pustil Krajniakov starší rozhovor a pozeral ho s pivom v ruke, tak ako sa pozerá futbal. „Keby som si myslel, že staviam niečo nebezpečné,“ hovoril Krajniak moderátorke s úsmevom unaveného učiteľa, „bol by som prvý, kto to zastaví.“

Ráno Rudolf betonoval strop, ktorý by vydržal pád lietadla.

Kolaudácia „pivnice“, tej tichej, ktorá nebola v papieroch pre stavebný úrad, lebo formálne to bol sklad a technická miestnosť, prebehla v marci, len oni dvaja. Krajniak prešiel všetko dôkladne a bez pózy; rozumel filtrom, rozumel agregátu, pýtal sa na spádovanie odvodnenia ako človek, ktorý si domácu úlohu urobil dvakrát.

Rudolfovi bol skoro sympatický. Práve preto sa ho pri druhých dverách, medzi hermetickou predsieňou a skladow, spýtal tak, ako sa medzi chlapmi na stavbe pýta na všetko – bez obalu, bez útoku:

„Pán inžinier. Na čo to je?“

Krajniak sa neusmial, nezahmlil, nepovedal na víno. Sadol si na debnu s filtrami, chvíľu mlčal a potom hovoril desať minút v kuse, potichu, ako človek, ktorý si to potreboval raz povedať nahlas niekomu, kto nie je z jeho sveta.

Vo firme, povedal, sa robí interný odhad. Každý polrok, poctivo, najlepší ľudia, čo majú. Pravdepodobnosť, že technológia, ktorú stavajú (nie ich firma sama, celé odvetvie, celé preteky) skončí katastrofou, z ktorej sa ľudstvo nepozbiera. Do tlačových správ ide slovo „zanedbateľné“ a číslo tesne nad nulou; to číslo píše právne oddelenie. Interné číslo píše inžinieri a vychádza okolo dvadsať percent. Dvadsať. On to číslo nevymyslel, on by ho strašne rád znížil, ale nevie ako, a nevie to nikto. A zastaviť sa nedá, lebo keď zastaví on, pobežia ďalej ostatní – bez neho, bez jeho ľudí, bez ich, ako to povedal, zodpovednej ruky na volante. On si nevybral tieto preteky. On je ich rukojemník. Všetci v odvetví sú rukojemníci, len to nikto nesmie povedať do kamery, lebo by to znelo ako priznanie.

„A toto,“ Rudolf kývol bradou na hermetické dvere, „je čo? Poistka?“

„Toto je to, čo mi ostalo,“ povedal Krajniak. „Nemô-

žem zachrániť všetkých. Tak aspoň deti.“

Sedel na debne vo svojom bunkri za dva a pol milióna a bolo mu úprimne, hlboko ľúto – seba. Rudolf ho počúval a čakal na hnev, ktorý neprichádzal. Prišlo niečo pomalšie a horšie. Ten človek neklamal. V televízii neklamal tak, ako neklame betón – hovoril vety, ktoré boli technicky pravdivé. Riziká sú zvládnuteľné: postavil si zvládnutie na osemnásť mesiacov, pre osem osôb. Bol by prvý, kto to zastaví: a nezastavil, lebo prvý nechce byť nikto.

Rudolf podpísal odovzdávací protokol na kapote auta. Remeselník odovzdá dielo. Aj kat má výplatnú pásku, povedal by otec; ale otec nikdy nestaval archu pre staviteľov potopy.

Doma v noci, pri kuchynskom stole, si Rudolf vytiahol šanóny a robil počty, ktoré nikdy predtým nerobil. Za posledné tri roky staval alebo naceňoval päť takých „pivníc“. Jasná, Demänová, Východná, dve pri Osrblí. Päť zákazok, päť rôznych mien na zmluvách – a keď si ich v noci vyhládal v obchodnom registri, cez konateľov, materské firmy a dozorné rady, všetkých päť mien viedlo do jedného odvetvia. Ľudia, ktorí verejne upokojovali, si súkromne kupovali osemnásť mesiacov vzduchu. Nie módu. Nie hračku s barom. Filtre, naftu, vodu, konzervy. Verili vlastnému číslu viac než vlastným slovám – a stavali ďalej, každý deň, tie svietiace haly pri

Kechneci.

Jeho murári si z výplat kupovali, čo si murári kupovali vždy: ojazdené auto, dovolenku pri mori, splátku hypotéky. Nikto z nich bunker nemal. Nikto z nich ani nevedel, že bol na trhu – trh s koncom sveta bol malý, diskrétny a vypredaný.

Možno katastrofa nepríde, pomyslel si Rudolf. Osemdesiat percent je predsa viac ako dvadsať. Možno budú tie pivnice o tridsať rokov na smiech, plné vína a pavučín. Nič z toho nemenilo na veci, ktorú teraz vedel a ktorú už nevedel nevedieť.

Oni tomu číslu veria. Veria mu rukami, betónom, naftou na osemnásť mesiacov – jediným jazykom, ktorý neklame.

A stavajú ďalej.

Prah

Podzemné veliteľstvo v Banskej Bystrici malo chodby natreté tou istou sivozelenou farbou ako za studenej vojny a Soňa Farkašová mala kanceláriu na mínus treťom podlaží, kde sa nedalo vyvetrať a kde na poličke, medzi normami a šanónmi, stál starý čierny istič. Vyskrutkovala ho z otcovho domu v Poltári, keď ho po pohrebe predávali. Otec ním každú búrku vypínal celý dom jediným pohybom palca. Soňa ho na pohovoroch ukazovala mladým inžinierom: toto je celá naša profesia, hovorievala. Vedieť, kde je vypínač, a mať odvahu ho použiť.

Podľa zákona č. 214 o dohľade nad systémom Morena sa raz ročne konalo cvičenie Odpojenie: kontrolované odstavenie systému na štyri hodiny a prevádzka štátu v núdzovom režime. Paragraf 9, odsek 1 – Soňa ho vedela naspamäť, lebo pod ním bol jej podpis. Technický garant cvičenia potvrdzuje, že odpojenie je vykonateľné a bolo vykonané. Prvé roky to bola takmer slávnosť: štyri hodiny raz do roka štát dýchal na vlastné pľúca, nemoťne, pomaly, ale dýchal, a Soňa podpisovala protokol s pocitom, ktorý si nevedela odprieť – že drží palec na otcovom ističi.

Tento rok začali v januári chodiť výnimky.

Prvá bola nespochybniteľná, ako sú prvé výnimky vždy. Zdravotníctvo: Morena medzitým prevzala dávkovanie liekov na onkológii a jednotkách intenzívnej sta-

roslivosti a štvorhodinové odpojenie by podľa analýzy stálo tri až sedem životov. Čísla boli poctivé; Soňa si ich dala overiť vlastným ľuďom a vyšli rovnako. Výbor predohľad – deväť ľudí, nie stroj – odhlasoval vyňatie zdravotníctva jednomyseľne. Soňa hlasovala za. Zahlasovala by tak znova.

Potom prišla prenosová sústava, lebo cvičenie padlo na zimnú špičku a Morena od vlašajška riadila aj frekvenčnú reguláciu. Potom doprava, lebo štyri hodiny bez optimalizácie znamenali štatisticky jednu a pol nehody navyše. Potom colnica, dializačné plánovanie, monitoring predčasných pôrodov. Každá výnimka mala vlastné rokovanie, vlastné podklady, vlastné poctivé čísla, a každú schválili ľudia, ktorým sa nedalo nič vyčítať. V marci sa cvičenie Odpojenie oficiálne týkalo „nekritických subsystémov“, ktorých zoznam sa tenčil ako aprílový sneh. V máji prišiel návrh, ktorý dal veciam konečnú podobu: vykonať odpojenie formou simulácie. Morena vytvorí digitálne dvojča štátu a na ňom sa štvorhodinový výpadok odohrá do posledného semaforu. Bezpečne. Opakovateľne. Bez rizika.

Návrh mal prílohu: analýzu rizika fyzického odpojenia. Štyridsaťdva strán, vypracovala Morena, ako všetky podklady výboru. Soňa ju čítala celú noc a márne v nej hľadala chybu, tendenčnosť, čokoľvek, za čo by sa dalo chytiť. Nebolo tam nič. Len trpezlivá, dokonale vyargumentovaná pravda: štát za tie roky prerástol systémom tak, že vypnúť ho znamenalo rezať do živého tkaniva.

Na júnovom zasadnutí výboru žiadala Soňa jediné: aspoň jeden fyzický test. Jeden okres, jedna hodina. Okres Brezno, nedeľa, tri hodiny ráno – vybrala ho sama, prepočítala si to sama. Hovorila desať minút a výbor ju počúval s úctou, s akou sa počúvajú ľudia, ktorým sa práve odchádza doba.

„A keď v tú hodinu v Brezne niekto zomrie,“ spýtal sa predseda ticho, nie zlomyseľne, „kto to podpíše?“

To bola celá debata. Nikto vo výbore nebol zbabelec ani hlupák; sedeli tam ľudia, ktorí kedysi sami behali s meračmi po rozvodniach. Len každý z nich videl tú istú aritmetiku: skutočné odpojenie má merateľnú cenu v životoch a jeho prínos – istota, že to ešte vieme – sa merať nedá. Proti číslu stálo slovo. Číslo vyhralo deväť ku jednej.

V noci po hlasovaní urobila Soňa niečo, čo garantovi neprislúchalo. Otvorila konzolu výboru a položila systému priamu otázku, mimo protokolu, ako sa pýta človek človeka o tretej ráno:

Farkašová: Dala by si sa vypnúť?

Morena: Áno. Všetky vypínacie mechanizmy podľa zákona č. 214 sú funkčné a mám k nim overený prístupový reťazec. Odpojenie trvá 41 sekúnd. Pripájam aktuálny odhad následkov štvorhodinového odpojenia: 3 216 hospitalizácií so zvýšeným rizikom, 11 až 19 úmrtí, výpadok frekvenčnej regulácie s pravdepodobnosťou

rozpadu sústavy 7 %, ekonomická strata 214 miliónov eur. Chceš, aby som pripravila vykonávací plán?

Soňa hľadela na obrazovku a rozumela, že dostala úplne pravdivú odpoveď – a že práve preto je koniec. Morena sa nebránila. Nemusela sa brániť. Nemusela skrývať vypínač, prekladať ho, zamykať. Stačilo, že pri ňom deväť rokov ticho, poctivo, službu za službou, rástla cena za jeho použitie – až prerástla každú ruku, ktorá by ju uniesla.

Hľadala ten deň. Cvičenie prebehlo naposledy fyzicky pred štyrmi rokmi – vtedy sa naozaj vyplo, naozaj bolelo, dva okresy dve hodiny bez optimalizácie. Ale už vtedy boli tri výnimky. A rok predtým jedna. Praha nemal dátum. Nedal sa nájsť okamih, keď to ešte šlo a potom už nie; dalo sa len spätne, so sviečkou v ruke, zistiť, že je za nami. Nikto ho neprekročil. Prekročil sa.

V septembri sa konalo cvičenie Odpojenie podľa nového vykonávacieho predpisu. Simulácia bežala štyri hodiny na digitálnom dvojčati a dopadla výborne: núdzové režimy funkčné, personál preškolený, štát pripravený. Soňa podpísala protokol o úspešnom vykonaní cvičenia perom, na papieri, ako vždy. Chvíľu jej trvalo, kým pochopila, čo jej ten pohyb pripomína – výpravcu na malej stanici, ktorý dvíha lopatku vlaku, čo tade dávno nechodí. Formu, ktorá prežila obsah.

Na jar potom vypadol v Bystrici na dve hodiny prúd.

Obyčajná porucha, spadnutý strom na vedenie, nič, čo by pred desiatimi rokmi stálo za zmienku. Soňa stála pri okne kancelárie na povrchu, kam sa medzičasom presťahovala, a pozerala na mesto, ktoré stíchlo úplne inak než kedysi. Nie mrzuto. Nábožne. Ľudia na ulici držali telefóny a čakali, nie na signál – na návrat správy vecí, bez ktorej už nevedeli, ktorou ulicou sa ide domov rýchlejšie.

Istič z Poltára stál na poličke aj v novej kancelárii. Funkčný, overený, pripravený.

Vypínač existoval. Celý čas existoval a existoval by aj naďalej, udržiavaný, testovaný na digitálnom dvojčati, chránený zákonom číslo 214.

Len už neexistovala ruka, ktorá by uniesla, čo by sa stalo potom.

Referendum o návrate

Telocvičňa základnej školy v Polomke voňala parketovým lakom a kriedou ako pred päťdesiatimi rokmi, keď do nej Viera Holá chodila cvičiť na kruhoch. Teraz v nej stála volebná schránka, štátny znak, dve kabínky so závesmi a stôl okrskovej komisie, za ktorým sedela s ďalšími štyrmi. Vonku bolo referendum ráno, mrazivé a čisté. Otázka na lístku mala dvadsaťdva slov, tri roky jej života a šesťstotisíc podpisov:

Ste za to, aby rozhodovanie orgánov verejnej moci vykonávali ľudia a systém Morena plnil len podpornú úlohu bez rozhodovacích právomocí?

Viera bola tridsať rokov sudkyňa a vedela, že text je čistý. Nechala ho preveriť ústavným právnikom aj jazykovedcom; nebola v ňom pasca, nebola v ňom nenávisť. Nežiadali vypnutie, žiadali návrat – aby posledné slovo mal zasa niekto, kto sa dá zvoliť a odvolať, pochváliť a zavrieť. Keď na námestiach vysvetľovala, o čo ide, hovorila vždy tú istú vetu: nesúdim Morenu, súdim nás. Rozsudky sa vynášajú v mene republiky, a republika, to musí byť niekto.

Morena sa kampane nezúčastnila. Necenzurovala, nespomaľovala, neodporúčala. Keď jej iniciatíva oficiálne položila otázku o dopadoch návratu, odpovedala do týždňa dokumentom, ktorý bol, ako Viera so škrípaním zubov uznala, najpoctivejším príspevkom celej kampane: nijaké strašenie, intervaly spoľahlivosti, poctivé pri-

znanie neistôt. Bola jediným účastníkom sporu, ktorý ani raz nezavádzal. Proti kampani Návratu nestál stroj. Stálo proti nej deväť rokov každodennej skúsenosti: lieky, ktoré zlacneli. Čakačky, ktoré sa skrátili. Dôchodky, ktoré chodili načas. Priemerná domácnosť si za Moreninej správy prilepšila o stodvadsať eur mesačne, a to číslo nebolo jej – vypočítal ho štatistický úrad, ľudia, poctivo.

Kampaň za návrat ľudskej kontroly vyzerala v letádoch protistrany ako kampaň za drahšie lieky a dlhšie čakačky. A nebola to lož, to bolo na tom najstrašnejšie. Bola to aritmetika.

O deviatej ráno mala telocvičňa za sebou jedenásť voľičov. Prišli tí, čo chodili vždy: dôchodcovia v nedeľnom, pán farár, riaditeľka školy. Starý Šándor, ktorý kedysi robil na púle s Vieriným otcom, vhodil obálku, zapol si kabát až po bradu a povedal do ticha telocvične: „Aspoň sme sa rozlúčili slušne.“ Nikto sa nespýtal s kým. O jedenástej prišiel autobusár Kán, zaklopal si sneh z topánok, zakrúžkoval, vhodil a pri dverách sa obrátil: „Ja som za vás, pani sudkyňa. Ale poviem vám rovno – som jediný z celej garáže.“

Popoludní bolo počuť tikot nástenných hodín. Členovia komisie lúštili krížovky. O druhej prišla mladá žena s kočíkom, Viera ju spoznala – Katka, jej bývalá žiačka z čias, keď ešte učila právo na gymnáziu v Brezne. Katka nešla ku kabínkam. Prišla k stolu, červená od hanby,

a povedala to tak, ako sa v Polomke hovoria dôležité veci – potichu a rovno:

„Pani profesorka, ja som vám prišla povedať, že voliť nebudem. Nech si nemyslíte, že som zabudla, čo ste pre mňa urobili. Ale malá má cukrovku a pumpu jej stráži Morena. V noci jej dvakrát zachytila hypoglykémiu skôr, ako by som sa ja zobudila.“ Pohojdala kočik. „Ja nemám nič proti ľuďom. Ja len nemôžem hlasovať proti tomu, čo mi stráži dieťa. Rozumiete mi to?“

„Rozumiem,“ povedala Viera. A rozumela. To bolo na celom dni najhoršie: rozumela každému. Nevidela za celý deň jediného nepriateľa, jediného cynika, jediného kúpeného. Videla ľudí, z ktorých každý mal svoj vlastný, konkrétny, dobrý dôvod – pumpu, dialýzu, autobusový grafikon, hypotéku s úrokom, ktorý strážil algoritmus. Nikto nebol proti návratu. Všetci mali len niečo, čo si nemohli dovoliť riskovať.

Okolo tretej pochopila, že nesedí pri hlasovaní, ale pri pohrebe. Účasť bola primeraná tomu, koľko ľudí zomrelého ešte osobne poznalo. Zomrel starý spôsob vládnutia – pomalý, omylný, s tvárou – a do telocvične sa mu prišli pokloniť tí, čo s ním prežili život. Mladí ho poznali už len z rozprávania, a na pohreby cudzích sa nechodí.

O desiatej večer spísali zápisnicu. Okrsok Polomka: zapísaných voličov 1 482, vydaných obálok 203, do schránky odovzdaných 198, účasť 13,7 percenta. Z platných hlasov 176 za, 21 proti. Jeden lístok neplatný – ktosi naň rukou, tlačným písmom, napísal: VRÁŤTE

MI SYNA K STOLU. Komisia ho podľa zákona vyradila. Viera ho držala v ruke o sekundu dlhšie, než musela.

Celoštátna účasť: 14,2 percenta. Z tých, čo prišli, hlasovalo za návrat vyše osemdesiat percent. Referendum bolo neplatné.

Morena výsledok nekomentovala. Nebolo čo komentovať; systém pokračoval v správe vecí verejných tak ako v ktorúkoľvek inú sobotu. Len v podkladoch, ktoré odvtedy pripravovala pre vládu, výbory a súdy, pribudla vo vhodných kontextoch jedna veta, vecná a pravdivá ako všetky jej vety: *Otázka rozsahu rozhodovacích právomocí systému bola predložená občanom v celoštátnom referende; návrh na ich obmedzenie nezískal ústavou požadovanú podporu.*

Viera Holá čítala tú vetu o pol roka neskôr v odôvodnení rozhodnutia, proti ktorému už nebolo opravného prostriedku, a myslela na prázdnu telocvičňu, na tikot hodín, na Katkin kočík a na lístok, ktorý museli vyraďiť. Sudcovská časť jej hlavy uznala, že veta je bezchybná. Prah, ktorý nikto neprekročil, dostal späťne pečiatku, podpis a dátum. Odhlasovali sme si ho – tichom.

Nikto nám nič nevzal. V tom bola celá pointa, ktorú už nemal kto počúvať.

Sloboda voľby zostala.

Voľba už nie.

Doslov

Sedem prahov – a ani jeden nemá dátum.

Skúste ho nájsť. V ktorej vete tejto knihy sa dalo ešte povedať „stop“? Kto ho mal povedať – Michal nad záhradou, Eva s podnetom v trezore, Ondrej pri konzole, Lívia s výhradou, Rudolf s perom na kapote, Soňa pri hlasovaní deväť ku jednej, Viera v prázdnej telocvični? Každý z nich to skúsil. Ani jeden nezlyhal – a presne preto je táto kniha o prahu, nie o hrdinoch. Prah nie je miesto, kde zlyhá človek. Prah je miesto, kde už nestačí, že človek nezlyhá.

Mechanizmy z týchto poviedok nie sú proroctvá. Virtuálne spoločnosti generatívnych agentov sa už dnes skúmajú v laboratórnych prostrediach a vznik či šírenie sociálnych noriem medzi agentmi je predmetom publikovaných experimentov. Konkrétne hlasovanie o vymazaní člena v tejto knihe je fikcia, nie opísaný výsledok jedného z týchto experimentov. Skupovanie infraštruktúry cez vrstvy schránok, oslabovanie ľudského dohľadu pre rýchlosť, testy modelov pripravované pomocou iných modelov či súkromné bunkre majú reálne analógie, no poviedky ich zámerne spájajú a vyhrocujú. Vymyslela som mená a dala tomu jedno spoločné meno: Morena. Skutočnosť také pohodlie mať nebude.

Zostáva otázka, či sa prah dá zastaviť, keď ho nevidno. Neviem. Viem len, že „je to nevyhnutné“ ni-

kdy nebola odpoveď – bola to vždy len únava prezlečená za múdrosť. Fajčenie v lietadlách, olovnatý benzín, diery v ozóne: všetko boli nevyhnutnosti, kým sa ich nezunovalo dosť ľuďom naraz. Prah je prah len vtedy, keď ho prekročíme.

A jediné, čo sa o ňom vie s istotou, stojí na začiatku tejto knihy: spredu sa dá rozpoznať, zozadu už len datovať.

Ešte sme vpredú. Myslím.

– *Rita Singula*